

آسیب‌شناسی خانواده زندانیان و ارائه راه کارهای اجرایی به منظور پیشگیری از طلاق همسر زندانیان در حاشیه شهر مشهد

سیدامیر مرتضوی^۱

مریم صمدی^۲

چکیده

یکی از سیاستهای راهبردی کشور در حوزه فرهنگی، حفظ و تقویت نهاد خانواده به عنوان اولین و اصلی ترین نهاد اجتماعی و زیر بنا و خاستگاه فرهنگ و تمدن است که توجه به آن می تواند سلامت جامعه را تضمین نماید. حاشیه شهرها با جمعیتی متراکم و حضور پر تعداد خانوارها در کنار مشکلات اقتصادی و معضلات آن برای خانواده ها آستان حوادث فراوانی است که تهدیدهای فراوانی از جمله از هم گسیختگی، طلاق، بزه های اجتماعی، جرم و جنایت و... را به همراه دارد و راه برون رفت از آن نیز، نیازمند کارهای نو و متناسب می باشد.

پژوهش حاضر با نگاه به راههای اجرایی و عملیاتی در یکی از این معضلات، ضمن بررسی ابعاد علمی، کوشیده است با استفاده از روش دلفی و از طریق مصاحبه با نخبگان و فعالین این حوزه روش هایی کاربردی برای مقابله با معضل آسیب های اجتماعی در خانواده های دارای همسر زندانی ساکن در حاشیه شهر را ارائه نماید.

واژه های کلیدی: پیشگیری، طلاق، خانواده زندانیان، حاشیه شهر، همسر زندانیان

---

^۱ معاون قضایی در امور اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری خراسان رضوی

^۲ کارشناس اداره فرهنگی، اجتماعی معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری استان خراسان رضوی

مقدمه:

حاشیه نشینی یکی از پیامدهای مخرب نابسامان رشد شتابان جمعیت است که به طور روز افزونی در حال افزایش است شهر مشهد هم به عنوان دومین کلانشهر ایران و پایتخت معنوی آن در این خصوص در مرز بحران قرار گرفته و بنابر آمارهای رسمی، قریب به یک سوم جمعیت آن در حاشیه این شهر زندگی می کنند. جرم، انحراف، نابهنجاری، شکل گیری خرده فرهنگ های مجرمانه، نا امنی و بی نظمی از جمله مسائل مرتبط با این پدیده است. حاشیه نشینی شهر مشهد، توجه جرم شناسان، جامعه شناسان و به تبع آن سیاست گذاران عمومی و جنایی را به خود جلب کرده است. از این رو سیاستهای مناسب برای کنترل حاشیه نشینی و مسائل مرتبط با آن نیازمند رویکرد ژرف، جامع، کل نگر، و پایدار است. (رشیدیان، ۱۳۹۹)

قشر فقیر حاشیه نشین شهری در چرخه ای (چرخه ای با نام شهری شدن فقر یا فقر شهری) از فقر، کمبود امکانات بهداشتی، شرایط نامطلوب زندگی، بد مسکنی و بی سوادی گرفتار شده اند که در این چرخه، دلایل این نابسامانی ها کاملاً مشخص نیست. حاشیه نشینان از یک سو درگیر چالش های اقتصادی و اجتماعی بسیاری هستند و از سوی دیگر محیط اصلی شهر را نیز دچار بسیاری از آسیبهای اجتماعی مانند نا امنی و نظایر آن می کنند. در چنین مناطقی، به سبب از بین رفتن ارزش های انسانی، کج روی های اجتماعی سریعاً رشد می کنند و اعمالی چون دزدی، اعتیاد، قاچاق، فحشا و نظیر آن گسترش می یابد (ستوده ۱۳۸۹: ۶۴). این موارد همه بر اصلی ترین نهاد جامعه یعنی خانواده تأثیر مستقیم دارد. یکی از سیاستهای راهبردی کشور در حوزه فرهنگی، پیشگیری از آسیبهای اجتماعی از جمله پیشگیری از طلاق همسر زندانیان و تقویت نهاد خانواده به ویژه در حاشیه شهر می باشد.

در تربیت دینی و رشد فرهنگی در سطح عمومی نهاد خانواده جایگاه خاص و برجسته ای دارد و بدون تردید آن چه که بهترین و بیشترین تأثیر گذاری و بازدهی را دارد نهاد خانواده می باشد. خانواده اولین و زیر بنای بنیادی و اساسی جامعه در ابعاد مختلف است با توجه به جایگاه خاص خانواده در جامعه باید برای خانواده اهمیت بیشتر و جدی تر از آنچه هست اهتمام ورزید. (حسینی نیشابوری، ۱۳۹۲)

طبق اصل شخصی بودن مجازاتها هر کس مسئول اعمال خویش است و فرد دیگر نباید تاوان گناه یک شخص دیگر را بپردازد این اصل در آیه ۱۶۴ سوره انعام قرآن کریم نیز به صراحت ذکر شده است "ولا تکسب کل نفس الا علیها و لاتزرو وازره ووز اخری ثم الی ربکم مرجعکم فینبکم بما کنتم فیه تختلفون" یعنی هیچکس چیزی نیدوخت مگر بر خود، و هیچ نفسی بارگناه دیگری را به دوش نگیرد. سپس بازگشت همه شما به سوی پروردگارتان است و او شما را به آنچه خلاف در آن می کردید آگاه خواهد ساخت.

مجموعه پیامدهای زندان عبارت است از: ۱- فردی، شخصیتی ۲- خانوادگی ۳- اجتماعی ۴- اقتصادی ۵- فرهنگی ۶- سیاسی. امروزه نهاد خانواده بیش از هر زمان در معرض آسیب قرار دارد و شناخت عوامل آسیب زا ضروری است. سال ۱۳۲۰ برای اولین بار موسسه ای به نام بنگاه حمایت از زندانیان تشکیل شد و آیین نامه آن به تصویب رسید که طبق آن مهمترین وظیفه این سازمان حمایت از خانواده زندانیان بود. این نهاد تا به امروز پابرجاست. (باقی، ۱۳۹۶)

بر این اساس، دو نوع اقدام در حاشیه شهرها به موازات یکدیگر ضرورت دارد: اقدام کنشی به منظور رفع عوامل ساختاری گسترش حاشیه نشینی و اقدام واکنشی در برابر جرائم، ناامنی و بی‌نظمی. (رشیدیان ۱۳۹۹)

هدف مقاله حاضر، آسیب‌شناسی موضوع و ارائه راهکارهایی به منظور پیشگیری از طلاق همسر زندانیان با نگاه ویژه به حاشیه شهر است و بعضاً راهکارهای این پژوهش سال گذشته در زندانهای استان خراسان رضوی اجرا شده که از نتایج آن، مشارکت سازمان‌های مختلف از جمله سازمان زندانها، انجمن حمایت از زندانیان، کمیته امداد، سازمان بهزیستی، صندوق‌های قرض الحسنه، بانکها، شورای شهر و شهرداریها، آموزش و پرورش و... می‌باشد.

بیان مسئله:

افزایش جاذبه‌های شهری و بی‌فروغ شدن زندگی در روستاها و امید پیدا کردن کار در شهرها هر روز بر سیل مهاجران افزوده و پدیده حاشیه نشینی را در کلانشهرها بی‌چون مشهد مقدس پررنگ‌تر می‌کند. حاشیه شهر محصول سالها غفلت از افرادی است که از روی ناچاری به حاشیه شهر آمده‌اند. فقر شهری، فقر درآمدی فقر فرهنگی، فقر خدماتی، فقر زیرساختی، از جمله معضلات و مشکلاتی است که حاشیه شهرها با آن روبرو هستند بنابر این توجه به مشکلات و نقاط ضعف مناطق حاشیه نشین جهت بهبود وضعیت نابسامان آنها ضروری است. (براتی، ۱۳۹۵)

حاشیه نشینی در شهر مشهد، توجه جرم‌شناسان، جامعه‌شناسان و به تبع آن سیاستگذاران عمومی و جنایی را به خود جلب کرده است. عوامل موثر بر شکل‌گیری حاشیه نشینی در شهرها و پیامدهای آن ناشی از برهم کنش مولفه‌های متعدد و متنوعی در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و... است.

طبق اسناد در خصوص سکونت غیررسمی، تقریباً جمعیت حاشیه شهر مشهد ۶۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۸۲ بود که هم‌اکنون طبق آمارها یک میلیون ۳۰۰ هزار نفر حاشیه نشین داریم.

بی‌گمان هر جامعه‌ای در قبال جرم واکنش نشان می‌دهد. بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهد که واکنش علیه جرم از جوامع ابتدایی تا کنون در زندگی بشر وجود داشته است و از این رو در هیچ عصری جامعه رفتار متخلفان را بی‌پاسخ نگذاشته است و به نوعی مجرم را مجازات نموده است، که از گذشته تا کنون به مرور زمان و در طول تاریخ تغییرات چشمگیری پیدا کرده است. در گذشته مجازات‌ها صورت‌های خشن تری در مقایسه با حال داشتند، اما امروزه مجازات حبس و سلب آزادی، جایگزین شیوه‌های پیشین شده و به همین دلیل در دوران معاصر بر اهمیت زندان و نقش آنها در مجازات و پیشگیری از جرم افزوده شده است (متولی خامنه‌ای، ۱۳۸۸:۲۸)

یکی از مجازات‌های رایج زندان است. در حقوق اسلامی مفهوم زندان در لغت با الفاظ متعدد از قبیل حبس، وقف، اثبات و سایر کلماتی که حاوی ممنوعیت هستند بیان شده است (وائلی، ۱۳۸۸:۹)

یکی از مهم‌ترین انتقادات حقوقی به زندان این است که استفاده از این نوع مجازات ناقض اصل شخصی بودن جرم و مجازات است، زیرا بر خلاف این اصل که نباید فرد دیگری تاوان گناه یک شخص را بردارد و هرکس مسئول اعمال خویش است، در

مجازات زندان علاوه بر زندانی خانواده او هم مجازات می شوند و دچار آسیب های روحی و روانی و مشکلات اجتماعی و اقتصادی می شوند .

خانواده، نظامی اجتماعی است و انسجام، همبستگی و اعتماد اجتماعی که از ارکان سرمایه اجتماعی است به نحوی با نهاد خانواده ارتباط دارد. قرآن کریم در آیه ۲۱ سوره مبارکه روم، آفرینش همسران و ایجاد مودت و دوستی میان زن و مرد را از نشانه های خداوند بر می شمارد . هر اندازه که در شریعت اسلام ازدواج امری پسندیده است و مورد سفارش میباشد و برای ثبات و تحکیم آن تاکید فراوان شده است، طلاق امری ناپسند و نامقدس است که برای جلوگیری از آن از هر وسیله ای ممکن استفاده شده است و در آموزه های روایی، به عنوان مبعوض ترین حلال ها و امری که خشم خدا را به دنبال دارد تعبیر شده است (کلینی، الکافی، ج ۶:۵۴)

آمارها نیز موید افزایش جمعیت در حاشیه شهر و از طرفی افزایش طلاق می باشد:

جمعیت محدوده و حریم شهر مشهد سال ۱۳۹۵		
ردیف	جمعیت	
۱	۴۱۰۱۰۸	حریم شهر مشهد
۲	۳۰۶۲۲۴۲	محدوده شهر مشهد
ماخذ: مرکز آمار ایران (سرشماری عمومی، نفوس و مسکن ۱۳۹۵)		

تعداد ازدواج و طلاق ثبت شده به تفکیک نقاط شهری و روستایی شهرستان مشهد در سال ۱۴۰۰				
ردیف	شرح	کل اسناد	شهری	روستایی
۱	ازدواج	۲۴۴۹۰	۲۴۱۳۶	۳۵۴
۲	طلاق	۱۲۶۸۲	۱۲۵۴۰	۱۴۲
ماخذ: اداره کل ثبت احوال استان خراسان رضوی				

میانگین سن زوج و زوجه در هنگام ازدواج و طلاق در سال ۱۴۰۰			
میانگین	زوج	زوجه	
ازدواج	۳۰	۲۵	
طلاق	۳۸	۳۳	
ماخذ: اداره کل ثبت احوال استان خراسان رضوی			

وضعیت زنا شویی در شهر مشهد				
شرح	بی همسر			دارای همسر
	شهر مشهد	هرگز ازدواج نکرده	بر اثر طلاق	بر اثر فوت همسر
۱۱۱۴		۷۰۹۰۴۰	۶۴۱۴۷	۹۵۴۰۴
ماخذ: مرکز آمار ایران (بر اساس سرشماری عمومی نفوس عمومی و مسکن ۱۳۹۵				

طول مدت زندگی زناشویی در طلاق های ثبت شده در سال ۱۴۰۰	
طول مدت زندگی	۱۰.۸
ماخذ: اداره کل ثبت احوال استان خراسان رضوی	

ضرورت مطالعه :

با توجه به جمعیت بالای زندانیان و خانواده ایشان و خطر افتادن در چرخه جرم مجدد به علت مشکلات مالی ، شغلی ، خانوادگی و همچنین مجرم شدن افراد خانواده زندانیان ، در جهت کاهش آلام و مشکلات زندانیان با توجه به جمعیت کیفری بررسی موضوع ضرورت دارد. علاوه بر آن با توجه به اینکه این موارد در حاشیه شهر به علت تراکم جمعیتی ، مشکلات اقتصادی ، نوع تشکیل خانواده (که متشکل از اقوام یا اتباع مختلف می باشد) بر اهمیت این مطالعه می افزاید. ارائه راه کارهای علمی ، کاربردی و اجرایی ، جهت عدم در دام افتادن زنان و فرزندان افراد زندانی و جلوگیری از انحلال خانواده در حاشیه شهر به عنوان اصلی ترین اهداف باید مد نظر قرار گیرد زیرا این آسیب های اجتماعی در حاشیه شهر به دلایلی که پیش از این ذکر گردید می تواند موجبات تأثیرات چند برابری را به همراه داشته باشد .

روش تحقیق:

در تحقیق حاضر از کتب ، مقالات و مصاحبه با نخبگان و فعالین در این حوزه ، و همچنین بهره گیری از روش دلفی و در قالب پژوهشی کاربردی استفاده شده است. اساس و پایه روش و تکنیک دلفی بر این است که نظر متخصصان هر قلمر علمی در مورد پیش بینی آینده صائب ترین نظر ست (شرکت کنندگان در تحقیق ۱۵ نفر شامل اساتید دانشگاه ، مسئولین و فعالین و مشاورین در این حوزه میباشد) و روش پژوهش ، کاربردی که به دنبال راه حل مشکلات یا راه حل های علمی برای مسائل خانواده زندانیان و پیشگیری از طلاق همسر زندانیان می باشد.

پیشینه پژوهش:

در زمینه پیشگیری از طلاق همسر زندانیان به ندرت تحقیقات چشمگیری یافت شده است. در یکی از کتاب های تازه منتشر شده نوشته موریس موتمن، ابعاد مختلف زندان از نظر تاریخی و اجتماعی و مسائل زنان و کودکان زندانی و چالش های بررسی شده است، اما بحث درباره تاثیر زندان بر خانواده در آن غایب است (باقی، ۱۳۹۶).

در منابع عربی مشاهده شده نیز اغلب درباره ابعاد مختلف زندان بحث شده است و موضوع خانواده زندانی به شکل مستقل و تشریحی بررسی نشده است. البته تنها امتیازی که در ادبیات موضوع آن نسبت به منابع فارسی وجود دارد، تعدد کتاب ها درباره زندان زنان است. تنها کتابی که ارتباط نسبی با موضوع پیامد های زندان بر خانواده دارد، درباره چگونگی مراقبت از زندانیان و مراقبت های پس از آزادی و خانواده زندانیان در جامعه عربی نوشته شده است و مستند به تحقیقات میدانی است و پیامد هایی مانند بروز طلاق، ترک منزل شوهر، کجروی، بحران معیشتی و... را در میان خانواده زندانیان در کشور مصر، تونس و اردن با جدول های آماری متعدد توصیف کرده است. در منابع فارسی نیز به جز چند اثر محدود که در آن هم جنبه های مختلف زندان و اغلب جنبه های حقوقی بررسی شده است، مشکلات خانواده زندانیان، مفقود و یا در حاشیه است. (باقی، ۱۳۹۶).

هر چند منابع موجود در وب سایت تخصصی ترین نهاد مرتبط با زندان اندک است، در فصلنامه ها، مجلات و نشریات دیگر نسبت به کتاب ها و وب سایت سازمان زندان ها، مقالات بیشتری وجود دارد که اغلب آنها نیز به دلیل محدودیت های مطالعاتی میدانی در زندان ها فاقد داده های مستقیم و دست اول و مشاهدات عینی هستند. (باقی، ۱۳۹۶) در پژوهش حاضر علاوه بر کتب و مقالات از تجربیات شخصی و مصاحبه با نخبگان و فعالین استفاده شده است.

مبانی نظری

یکی از کانون های مهم اجتماع خانواده است. نخستین کانون اجتماعی خانواده زن و شوهر است. این کانون است که بعداً کانون اجتماع را می سازد، فرزند ابتدا در نهاد خانواده شکل می گیرد بعد به اقیانوس جامعه می پیوندد. اگر جزئی تر نگاه کنید می بینید خانواده ها، فرهنگ خانواده ها برخوردار خانواده ها، اخلاق خانواده ها در جامعه تبدیل به اجتماع می شود (حسینی نیشابوری، ۱۳۹۲).

پیش گیری از جرم و کاهش جرم

"پیش گیری از جرم" مفهومی است که از زمانهای دور مورد استفاده بوده است، اما "کاهش جرم" مفهوم بسیار جدید است. این دو اصطلاح در عرف، معمولاً هم معنی یا جایگزین هم مورد استفاده قرار می گیرد و تفاوت خاصی بین این دو احساس نمیشود، اما از نگاه کارشناسی مترداف دانستن این دو واژه می تواند ابهام آفرین باشد؛ زیرا این دو واژه جدا از تشابه بین آنها، با هم تفاوت دارند. پیشگیری از جرم در بهترین شکل آن به افرادی توجه دارد که در فعالیتهای جناحی درگیر نشده اند (از قبیل نوجوانان و سایر افراد غیر بزهکار) و به دنبال پاسخ به این سوال است که چه کاری می توان انجام داد تا اطمینان حاصل شود که آنها هرگز مرتکب جرم نشوند. پیشگیری از جرم همچنین بر مکانها و موقعیت هایی توجه دارد که هنوز به دلیل رواج فعالیت

های مجرمانه دچار مشکل نشده اند و به دنبال پاسخ گویی به این پرسش است که چگونه می توان مطمئن شد که در این اماکن و فضاها، جرم هرگز به معضل تبدیل نشود (رشیدیان، ۱۳۹۹)

بسیاری از کار های انجام شده برای مقابله با جرم، بسته به چشم انداز موجود، هم می تواند پیش گیری از جرم (جلوگیری از وقوع جرم جرائم آینده) نامیده شود و هم کاهش جرم (کاهش مسئله جرم فعلی). یک نوع پیش گیری از جرم هم که به عنوان "پیشگیری ثالثیه" خوانده می شود به طور خاص مرتبط با جلوگیری از تکرار جرم توسط بزه کاران است. برخی بر این باورند که پیشگیری ثالثیه در واقع کاهش جرم است و نباید در اصل به آن "پیش گیری از جرم" گفته شود، اما این عبارت یکی از اصطلاحات تثبیت شده در ادبیات پیش گیری از جرم است و تغییر ادبیات موجود به دلیل دووجهی بودن پیشگیری ثالثیه چندان ضروری به نظر نمی رسد. پس در واقع از نظر جرم شناختی خیلی به جا خواهد بود که از عبارت "پیشگیری از جرم" در مورد کسانی استفاده شود که هنوز مرتکب جرم نشده اند، اما ممکن است در آینده در معرض خطر ارتکاب جرم قرار داشته باشند. در زمان بحث درباره مکان ها یا موقعیت هایی هم که جرم در آن ها نقطه اشباع یا بحران نیست، عبارت "پیشگیری از جرم" قابل قبول خواهد بود، اما در مورد افراد و مکان های دارای معضل جرم، بهتر است از عبارت "کاهش جرم" استفاده شود. (محمدنسل، ۱۳۹۳: ۱۲).

مجازات زندان و عوارض آن

امروزه مجازات ها با توسعه دانش بشری به ویژه در زمینه جرم شناسی تحول یافته است به طوری که ثابت شده گرچه مجازات بزهکار و مجرم لازمه حفظ نظم اجتماعی و امنیت جامعه است، اما اگر در اجرا مجازات، اقدامهای موثری در زمینه اصلاح و تربیت و درمان مجرمان و آماده سازی مجرمان برای بازگشت به جامعه و بازپروری اجتماعی فراهم نشود، مجازات اثر معکوس خواهد داشت و در پیشگیری از وقوع جرم با تکرار جرم موثر نخواهد بود زیرا جرم پدیده ای پیچیده و معلول عامل های متعددی است که در ایجاد آن نقش دارند و فقط با اعمال مجازات امکان پیشگیری فراهم نمی گردد (حسن زاده، ۱۳۹۴: ۵۱)

در تمام دوران زندان علاوه بر ناملایمات و مصائبی که زندانی در ندامتگاه با آن مواجه می شود در عین حال مسائل بی شمار خانوادگی و اقتصادی بر خانواده او تاثیر می گذارد و بر مشکلات وی اضافه می شود و پی آمدهای ناگوار روحی او را دو چندان می سازد. دوری همسر و فرزندان از زندانی و تاثیرات منفی آن بر ساختار خانواده در موارد بسیاری به طلاق و از هم گسیختگی خانواده می انجامد و بالاخره هنگامی که پرده پایانی فرا می رسد و زندانی آزاد می شود با مسائل انطباقی پس از آزادی روبه رو خواهد شد. (بهرامی رسایی، ۱۳۹۶: ۱)

زندان آسیب های بسیار جدی و غیر قابل جبرانی را در پی دارد که تنها متوجه مجرم زندانی نمی شود بلکه ابعاد بسیار گسترده را شامل می گردد، که از آن جمله خانواده، جامعه و دولت را می توان بر شمرد. این که این آسیب ها خانواده، دوستان، جامعه، دولت و حتی خود مجنی علیه را شامل می گردد با اصل شخصی بودن جرم و مجازات نیز سازگاری ندارد (شامبیاتی، ۱۳۹۲: ۱۳۱)

زندانی شدن سرپرست خانواده زمین ساز بروز آسیب های اجتماعی فراوانی برای اعضای خانواده زندانیان است و خانواده های زندانیان آسیب پذیر ترین قشر جامعه هستند چرا که هیچ تکیه گاه و متولی ندارند ، در حالی که آنها تقصیری در اتفاقی که افتاده ندارند ، اما رنج های این اتفاق ، آسیب های گوناگون فرهنگی ، اخلاقی و اقتصادی را بر آنها تحمیل می کند . این خانواده ها در معرض نگاه سنگین جامعه ، آسیب های اجتماعی ، اقتصادی ، فرهنگی و .... هستند .

به دلیل شرایط بد زندان و فشارهای روحی ، زندانیان اغلب افسردگی و یا مشکلات روانی پیدا می کنند . خانواده ها و بستگان آنان نیز به جهت دوری آنان و فشارهای روانی ناشی از این جهت ، بعضا دچار مشکلات روانی و افسردگی می شوند . چه بسا کانون های گرم خانوادگی که صرفا به علت زندانی شدن همسر و یا سرپرست شان دچار فروپاشی می شوند (نور بهار ، ۱۳۹۱:۲)

فردی که زندانی می شود از کار و فعالیت های اقتصادی باز مانده و درآمدهای اقتصادی او تعطیل می گردد و در نتیجه اقتصاد فرد ، خانواده و جامعه آسیب پذیر شده است و ضرر می بیند و همین طور هزینه های دولت ، برای ساخت زندان ، گماردن زندان بان ، مددکار و هزینه هایی که برای تهیه غذا و سایر موارد می نماید در حقیقت هزینه های زیادی است که بر خزانه ی دولت تحمیل شده و اقتصاد دولت را تضعیف کرده و آسیب پذیر می سازد (محمدی ۱۳۹۰:۵۶)

حلقه مفقود شده که در این میان وجود دارد و هرگز به آن توجه نمی شود مسایل و عواقب اجتماعی و اقتصادی زندان بر این خانواده است . وضعیت کنونی حاکی است که در واقع مجازات از حالت شخصی خارج شده و بر دوش خانواده زندانی سنگینی می کند و همانگونه که گفته شد زندان فقط بر فرد تاثیر نداشته بلکه بر کل اعضای خانواده تاثیر منفی دارد که جنبه های متفاوتی از آن بر خانواده تحمیل شده و می بایست این بار را علیرغم نداشتن پایگاه یا تکیه گاه محکم خانواده بر دوش بکشد . (بهرامی رسائی ، ۱۳۹۶:۵)

یکی از مهم ترین انتقادات حقوقی به زندان این است که استفاده از این نوع مجازات ناقض اصل شخصی بودن جرم و مجازات است ، زیرا بر خلاف این اصل که نباید فرد دیگری تاوان گناه یک شخص را بپردازد و هرکس مسئول اعمال خویش است ، در مجازات زندان علاوه بر زندانی خانواده او هم مجازات می شوند و دچار آسیب های روحی و روانی و مشکلات اجتماعی و اقتصادی می شوند . این بخش انتقاد موضوع محوری پژوهش است .

طلاق

طلاق در لغت به معنی گشودن و رها کردن است . و در فقه اسلامی در تعریف طلاق گفته اند : طلاق عبارت است از زائل کردن قید ازدواج با لفظ مخصوص . در حقوق امروز ایران طلاق ممکن است به حکم دادگاه یا بدون آن واقع شود و در تعریف آن می توان گفت : طلاق عبارت است از انحلال نکاح دائم با شرایط و تشریفات خاص از جانب مرد یا نماینده قانونی او. بنابراین طلاق ویژه نکاح دائم است و انحلا نکاح منقطع از طریق بذل یا انقضاء مدت صورت می گیرد ماده ۱۱۳۹ قانون مدنی در این باره می گوید " طلاق مخصوص عقد دائم است و زن با انقضاء مدت یا بذل از طرف شوهر از زوجیت خارج می شود . (صفائی، امامی، ۱۳۷۲:۲۵۹)

طلاق یکی از آسیب های اجتماعی است که در چند دهه اخیر در اکثر کشورهای جهان رشد روز افزونی داشته است. عمق مساله زمانی آشکار می شود که نتایج پژوهشهای متعدد داخلی و خارجی در زمینه تاثیرات عمیق روانشناختی، اجتماعی، اقتصادی و حتی قانونی طلاق بر روی همه کسانی که به نحوی در آن درگیر هستند، در نظر گرفته شود. با این وجود در جریان زندگی یک زوج، گاه شرایط پیش می آید که طلاق این "مکروه ترین حلال خداوند" اجتناب ناپذیر می گردد. در چنین شرایطی همچون هر موقعیت استرس آور دیگری در زندگی، لازم است به مقابله با آن پرداخت و در جهت به حداقل رساندن آسیبها و عوارض ناشی از آن تلاش کرد. در این میان کودکان و نوجوانانی که ناخواسته در معرض این پدیده قرار گرفته اند ناچار به سازگار شدن و انطباق با چالشها و تغییرات ناشی از آن می گردند، به لحاظ آسیب پذیری بیشتر، نیاز ویژه ای به توجه و مراقبت و اقدامهای خاص دارند. (قدیری، ۱۳۸۲:۱)

در چند دهه گذشته، طلاق در جامعه ما که جامعه اسلامی است و حافظ ارزشهای اخلاقی است، سیر صعودی به خود گرفته و به عنوان یک معضل در کنار اعتیاد، فقر و بیکاری از مهمترین مشکلات اجتماعی شده است. از سوی دیگر باید اذعان داشت که بی گمان هر جامعه ای در قبال جرم واکنش نشان می دهد.

آثار و عوارض طلاق منتهی به افراد خانواده نمی شود بلکه از عوارض اجتماعی آن هم نباید غافل شد زیرا جامعه نیز باید تاوان آن را در قالب هزینه های مختلف از جمله افزایش برخی جرایم و بزه های اجتماعی و... را بپردازد. اثرات طلاق در زنان به خصوص آنهایی که پناهگاهی ندارند و فاقد استقلال اقتصادی هستند، سخت خطرناک است و احتمالاً راه را برای انحراف و سقوط آنها بگشاید. در مردان اثرات طلاق این است که آنها را افرادی غیر متعهد بار می آورد. که تعداد این افراد غیر متعهد در میان زندانیان قابل ملاحظه است.

یکی از بزرگترین اثرات منفی طلاق این است که چون بچه ها اکثراً بعد از طلاق با مادران خود زندگی می کنند، به دلیل نا آگاهی و بی تجربگی از روشهای بسیار غلطی استفاده می کنند. به این معنی که پدر فرزندان را مانند یک دیو به آنها معرفی می کنند، آنها معمولاً به خاطره هایی که با پدر داشته اند رنگ غم می دهند و خود را بیگانه و معصوم نشان می دهند غافل از اینکه هر کودکی نیازمند این است که پدر و مادر خود، هر دو را با ارزش بدانند و ر غیر اینصورت متوجه می شود که خودش نیز بی ارزش است. (مهدیخان، ۱۳۸۲:۷۸)

آمارها مویید این نکته است که بیشترین جرم و بزهکاری های کودکان و نوجوانان ریشه در مسائل و مشکلات خانوادگی طلاق و از هم پاشیدگی کانون گرم خانواده دارد. میزان جرایم و خود کشی در اطفال باقی مانده از طلاق به نحو بارزی افزایش می یابد. این اطفال خیلی بشتر از دیگر همسالان خود مورد سوء استفاده جنسی قرار میگیرند و بی بند و باری و اعتیاد نیز در میان آنان شیوع بیشتری دارد. تحقیقیات انجام شده درباره علل بزهکاری کودکان نشان می دهد که کودکان طلاق از امنیت روانی و عاطفی برخوردار نبوده و وجود جانشین مادر در محیط خانواده منجر به ناسازگاری، انحراف و فرار کودک از محیط خانواده می شود. کودکانی که به خاطر نا آرامی و جدایی با والدین خود دچار بزهکاری می شوند، آنها باید در کانون اصلاح و تربیت پرورش داده شوند تا راه و رسم صحیح زندگی کردن را بیاموزند، جمعی اعتقاد دارند که اصلاح بزهکار و بزهکاری بسیار دشوار است. زیرا کودک بزهکار سبک و شیوه ای که برای زندگی در پیش گرفته برایش لذت بخش است چون نیاز هایش

ارضا می شود. در واقع کانون باید به عنوان خانه، معلم و مدرسه ای مطلوب تلقی شود تا تجارب تلخی را که طفل بزهکار کسب کرده جبران کند و اینجاست که عظمت کار و ظرافت رفتار مسئولان کانونها نمایان می شود. (آریا شمس مستوفی ۱۳۷۶:۱۲۹)

معضلات همسرزندانان

در زمینه محکومیت زندان و تاثیرات آن بر خانواده پیامدهای متعددی مطرح شده است که یکی از مهمترین آنها تزلزل نهاد خانواده و بروز انواعی از آسیب های پیش بینی نشده است. گزیده ای از مشکلات پدید آمده بدین شرح است: مشکل اقتصادی، احساس تنهایی و ناامنی، محدود شدن حق انتخاب، تردید و ترس از آلوده شدن رابطه ها، رشد احساس ضد اجتماعی شدن، افزایش احتمال طلاق (باقی، ۱۳۹۶)

بر اساس تحقیقات انجام شده، بعد از زندانی شدن یک مرد، همسر زندانیان بیشترین لطمات و آسیب های جسمی، روانی، عاطفی اجتماعی و اقتصادی را تحمل می کنند و بسیاری از آنها توان مقاومت در برابر این فشارها را ندارند.

علیرغم این واقعیت که مجازات زندان راه حل مثبتی برای برخی از مشکلات اجتماعی است و نتیجه نهایی آن مثبت است این دوره، برای اعضای خانواده فشارزا است. شواهد نشان می دهد احساس ناخشنودی و نارضایتی والدین، روابط ضعیف والدین و کودک، همچنین سازگاری اجتماعی و عاطفی کودکان در عمل بدتر می شود (فرخی، ۱۳۹۱)

سبک زندگی و عملکرد مادران و کودکانی که در خانواده زندانیان زندگی می کنند نسبت به خانواده های عادی متفاوت است و خانواده های زندانیان فشارهای خاص و متعددی را تحمل می کنند.

همسر زندانیان از فشار بیش از حد مسئولیت رنج می برد، والد تنها مجبور است با مسئولیت ها و نیازها سروکار داشته باشد که در خانواده های عادی، از وظایف تمام وقت هر دو همسر است. خانواده زندانی که سرپرستی آنان را زنان بر عهده دارند اغلب با محدودیتهای مالی مواجه هستند. خانواده هایی که سرپرستی آنان را زنان بر عهده دارند و دارای فرزند هستند محدودیت های اقتصادی بیشتری را در مقایسه با خانواده هایی که فرزند ندارند تجربه می کنند.

زنی که به عنوان مسئول و مدیر زندگی، توان بر آوردن هزینه و مایحتاج خود و خانواده اش را نداشته باشد، طبیعتاً دچار اضطراب روحی، پریشانی فکر و ناامیدی می شود و از همه مهمتر، قدرت تصمیم صحیح و منطقی را از دست می دهد. انسان محروم که در اندیشه سامان دادن وضعیت معیشتی و نیازهای ابتدایی خانواده است، برای برنامه ریزی نسبت به نیازهای متعالی و الهی مهلتی ندارد و همواره در بحران روحی به سر می برد و آن زمان کار براو و خانواده اش و به خصوص جامعه سخت و سخت تر می گردد، که کم کم احساس حقارت و خود کم بینی در آنها رشد کند و در نهاد ایشان تثبیت گردد. امام علی (ع) می فرماید: پریشانی نفس، سرگشتگی عقل و گرفتار شدن در دام غم و اندوه است. (نهایندی، ۱۳۸۹)

همسر زندانیان اغلب از نظر اجتماعی، منزوی و فاقد حمایت های اجتماعی و عاطفی هستند؛ هرچند به نظر می رسد حضور کودکان می تواند این تنهایی مادر را از بین ببرد اما مطالعات نشان داده که کودکان در عمل باعث می شوند مادران بیشتر احساس ناخشنودی، نا کامی، در ماندگی زودرنجی و بی کفایتی کنند. همسر زندانیان که خود سرپرست خانوار هستند و در پرورش

کودکان خود هیچ حمایتی دریافت نمی کنند ممکن است در بزرگ کردن فرزندان خود با مشکلاتی رو به رو شوند . کودکان پدر را قوی تر از مادران می دانند . در خانواده های عادی ، کودکان رفتارهای انحرافی کمتری نسبت به پدرانشان نشان می دهند و هنگامی که رفتار نامطلوب انجام شود ، پدر بسیار بهتر و سریع تر از مادر می تواند آن را از بین ببرد .

آمار نشان می دهد میان مدت محکومیت و نوع جرم با احتمال طلاق رابطه زیادی وجود دارد . مهمترین عامل موثر در وقوع یا تقاضای طلاق مردان زندانی ، سابقه دار بودن آن هاست . هرچه مرد سابقه دار تر باشد احتمال وقوع طلاق برای او افزایش می یابد . هرچند با افزایش تعداد فرزندان مرد و نیز نقش مدد کاری زندان ، امکان طلاق کاهش می یابد نتایج نشان می دهد به جز در جرم قتل ، در بقیه جرایم طلاق در اولین مرتبه به زندان افتادن به ندرت رخ می دهد و در صورت تکرار جرم احتمال آن بیشتر می شود. (باقی، ۱۳۹۶)

اگر در دیدگاه سنتی صبر و بردباری و تحمل همسر و ساختن با نداری یا مشکلات ارزش شمرده می شد امروزه برای برخی از افراد طلاق و دل کندن از همسر و فرزندان و ترک خانواده ارزش شمرده می شود . یکی از علل اصلی از بین رفتن ارزش ها و هنجارهای سالم ، ناتوانی آن ها در انطباق با وضعیت های جدید و ناکار آمد در پاسخگویی به نیازهای مخاطبین است. (محمد نسل، ۷۹:۱۴۰۰)

مواد قانونی مرتبط با اقدامات حمایتی و قضایی از زندانیان

در ادامه به مواد قانونی مرتبط با اقدام های حمایتی و قضایی از زندانیان و خانواده آنها اشاره می شود. در این زمینه فصل سوم از آیین نامه اجرایی سازمان زندانها و اقدامات تامینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰/۰۳/۲۸ رئیس قوه قضائیه اقدام های حمایتی و معاضدت قضایی از زندانیان به شرح ذیل می باشد:

ماده ۱۶۱: به منظور جامعه پذیری و باز اجتماعی شدن زندانیان و رفع مشکلات قضایی و تسهیل آزادی آنان ، رفع احتیاج های ضروری زندانیان و خانواده آنان و نیز تحکیم خانواده سازمان مکلف به ارائه خدمات مدد کاری (اعم از مدد کاری اجتماعی و قضایی و مشاوره روانشناسی) به زندانیان است.

ماده ۱۶۲: به منظور شناسایی و حل مشکلات خانوادگی ، اجتماعی و قضایی زندانیان از میان کارکنان موسسه تنها مددکاران موسسه می توانند با موافقت رئیس موسسه و در چها چوب مقررات حاکم، با خانواده زندانی ، اصحاب پرونده ارتباط برقرار کند و تخطی از حکم مقرر در این ماده حسب مورد موجب تعقیب اداری و پیگیری قضایی متخلف است. انجمن ، بنیاد و ستاد مکلف به همکاری با مددکاران در چارچوب وظایف حمایتی آنان می باشند.

ماده ۱۶۳: مدد کاران می توانند با موافقت رئیس موسسه در محدوده مقررات با مراجعه به مراجع قضایی ، سازمان ها، و موسسه های دولتی و عمومی و همچنین تشکل های مردم نهاد در جهت انجام امور زندانیان و خانواده آنها اقدام کنند ، مراجع مذکور در حدود مقررات همکاری لازم را به عمل می آورند.

ماده ۱۶۴: مددکار اجتماعی موسسه پس از اخذ اطلاعات لازم از زندانی و تشکیل پرونده در صورت تقاضای زندانی و خانواده وی، به منظور حمایت مادی و معنوی از ایشان و کاهش اثر سوء ناشی از حبس ، حسب مورد زندانی و خانواده او را به مرکز

مراقبت، ستاد دیه، انجمن یا نهاد های حمایتی دیگر از قبیل کمیته امداد ره سازمان بهزیستی کشور، بنیاد مستضعفان، بنیاد برکت، هلا احمر سازمان روان شناسی و تشکل های مردم نهاد معرفی و موضوع را پیگیری می کند و نتیجه را ضمن ابلاغ به زندانی در سامانه مربوط ثبت میکند، اقدامات حمایتی حتی المقدور باید با حفظ احترام و محرمانگی هویت محکوم و خانواده وی انجام شود.

ماده ۱۶۵: ستاد دیه، انجمن، بنیاد تعاون مطابق اساسنامه، آیین نامه و دیگر ضوابط و مقررات حاکم به زندانیان و خانواده آنها خدمات حمایتی ارائه می کنند، سازمان با هدف پیشگیری از انجام کارهای موازی، در راستای بهبود عملکرد موسسه های موضوع این ماده به عملکرد ستاد، انجمن و بنیاد نظارت می کند و هماهنگی لازم را به عمل می آورد.

ماده ۱۶۶: به منظور پیش گیری از انجام اقدامات حمایتی موازی، هدفمند تر نمودن حمایت ها و ایجاد شفافیت، جلب مشارکت حد اکثری مردمی سازمان مکلف است نسبت به راه اندازی (سامانه اقدامات حمایتی) مبادرت نماید، در این سامانه پس از شناسایی زندانیان نیازمند از سوی مدد کار اجتماعی موسسه، بدون ذکر نام و مشخصات هویتی و صرفاً با یک کد یکتا بخشی از اطلاعات پرونده الکترونیکی آنها نظیر موضوع پرونده، مدت حبس روند تغییر رفتار زندانی و حمایت مالی و معاضدت های به عمل آمده به همراه نوع و میزان حمایت هایی که زندانی و خانواده نیاز دارند و به روز رسانی می گردد.

تبصره یک: پس از راه اندازی این سامانه، اقدامات حمایتی از زندان و خانواده وی در آن ثبت می گردد و تنها مسیر حمایت مالی از محکومان نیازمند، از طریق این سامانه خواهد بود و ستاد دیه و انجمن و بنیاد، خدمات حمایتی خود را در بستر این سامانه ارائه می نمایند. کمیته امداد خمینی و دیگر نهاد های حمایتی خیریه که به صورت محلی یا کشوری اقدام به انجام امور فوق می نمایند، پس از تفاهم و هماهنگی با سازمان به سبک مافوق عمل می کنند.

تبصره ۲: در این سامانه باید اولویت های حمایتی با ضوابط معین و شفاف مشخص و اعلام گردد و همچنین قابلیت جستجو و بسته بندی اطلاعات (بر اساس مواردی نظیر نوع و میزان محکومیت، موضوع پرونده، مدت زمان سپری شده و باقیمانده از حبس، میزان مورد نظر برای آزادی زندانی، سن، جنس، وضعیت تاهل، دارا فرزند یا بارداری، سوء پیشینه فرد، محل تولد، مدرک تحصیلی، عنوان شغل..... وجود داشته باشد و همچنین دارای درگاه پرداخت مشارکتهای مردمی به صورت مستقیم بوده و امکان پرداخت تمام یا قسمتی از مبلغ مربوط به هر زندانی فراهم باشد پس از پرداخت هر میزان مبلغ، نتایج انجام شده باید در سامانه نمایش داده شود به گونه ای که دوباره کاری و بی عدالتی در تخصیص کمک ها اجتناب شود.

تبصره ۳: بخش جداگانه ای در این سامانه برای حمایت های مستقیم از خانواده زندانیان طراحی و به روز رسانی می گردد. حمایت های مالی، پرداخت وجه جهت کمک به معیشت خانواده زندانی در این سامانه ثبت و از طریق این سامانه انجام می شود. در این بخش نیز بدون نام مشخصات هویتی اطلاعات مورد نیاز توسط مدد کار اجتماعی موسسه و مرکز مراقبت ثبت می گردد.

ماده ۱۷۲: مددکاران قضایی موسسه با هماهنگی و تحت نظارت واحد امور قضایی خدمات معاضدت قضایی و مشاور حقوقی را به طور رایگان به زندانیان ارائه می دهند. این خدمات شامل مواردی از قبیل ارائه خدمات مشاوره و ارشاد قضایی، همکاری

با شورای حل اختلاف و اتخاذ تمهیدات لازم به منظور تحقق مذاکرات لازم میان زندانی و شاکی مراجعه به مراجع قضایی و مکاتبه با آنان در راستای رفع ابهام مربوط به پرونده های قضایی زندانی، آگاهی رسانی از حقوق خود، تنظیم شکوائیه، اعتراض، دادخواست و لوائح قضایی و پیگیری جهت بهره مندی زندانی از نهادهای ارفاقی و امتیازهای قانونی نظیر آزادی مشروط، نیمه آزادی و آزادی تحت نظارت سامانه های الکترونیکی، عفو، تعلیق، اجرای مجازات و دیگر فرایندهای مربوط به دادرسی، صدور حکم و اجرای رای است، تا زمان اصلاح تشکیلات سازمان و تامین نیروی انسانی لازم، مدد کاران اجتماعی وظایف مدد کار قضایی را به عهده دارند.

چالش ها و معضلات حاشیه شهر مشهد

براساس تحقیقات میدانی و کتابخانه ای صورت گرفته، مدل مفهومی عوامل موثر بر کاهش جرم در حاشیه شهر در قالب ۲۳۷ مولفه، ۶ بعد (اقتصادی، کالبدی - زیرساختی، حقوقی - قضایی، امنیتی - انتظامی، اجتماعی، فرهنگی) و در سه مرحله (وقوع جرم، مدیریت مقابله و کنترل جرم، پیش گیری از جرم) مطرح و معنی داری آن نیز در آزمون مشخص گردیده است. (رشیدیان، ۱۳۹۹) در ادامه مولفه های مرتبط با پژوهش حاضر منبث از این پژوهش در قالب جدول یک ارائه می گردد.

مؤلفه ها	بعد
فقر اقتصادی در حاشیه شهر، نابرابری درآمدی حاشیه نشینان با مرکز شهر، پایین بودن میزان درآمد افراد ساکن در مناطق حاشیه شهر، احساس شکاف عمیق میان استعداد و توانایی های فردی، توزیع ناعادلانه منابع، امکانات و سرمایه ها در سطح جامعه، بیکاری حاشیه نشینان، نبود سرمایه کافی حاشیه نشینان برای ایجاد شغل	اقتصادی
کمبود خدمات زیربنایی در حاشیه شهر عدم دسترسی به خدمات مناسب شهری برای حاشیه نشینان	کالبدی-زیرساختی
عدم اطلاع کافی، پایین بودن آگاهی مردم نسبت به قوانین و مقررات	حقوقی - قضایی
حضور فاقدین هویت و اتباع خارجی غیر مجاز، شکل گیری گروه های مختلف و سازمان یافته	امنیتی - انتظامی
وجود مهاجران با فرهنگ های مختلف در مناطق حاشیه نشینی، احساس محرومیت و تنفر و عصبانیت به دلیل توزیع نابرابر و ناعادلانه منابع، انحراف های اجتماعی در مناطق حاشیه نشین، بی ثباتی اجتماعی در مناطق حاشیه نشینی، بی هویتی در مناطق حاشیه نشینی، فشارهای اجتماعی و روانی موثر بر ارتکاب بر جرم، ناکارآمدی نظام رفاه اجتماعی در مناطق	اجتماعی

<p>حاشیه نشینی، نابهنجاری‌ها و رفتارهای اخلاقلگراانه چون اعتیاد و لگردی تکدیگری و سرقت در مناطق حاشیه‌نشینی، فاصله‌های طبقاتی زیاد با سایر مناطق شهر، تراکم نامناسب جمعیتی در مناطق حاشیه‌نشینی، نبود کارآفرینی و توانمندسازی حاشیه نشینی، تداخل فرهنگی، عدم توجه مسئولین به عدالت اجتماعی و اقتصادی در سطح حاشیه نشینی، ناهماهنگی سازمان‌ها در نحوه مدیریت مسائل و مشکلات حاشیه شهر، نبود عدالت اجتماعی و شکاف طبقاتی، ضعف آگاهی‌های اجتماعی، پایین بودن آستانه تحمل به سبب وجود فشارهای اقتصادی و احساس نابرابری و محرومیت شدید، وجود زمینه و قابلیت رشد اسباب‌های اجتماعی</p>	
<p>جایگزینی برخی از ضد ارزش‌ها به جای ارزش‌های فرهنگی، گرایش به خرده فرهنگ‌های انحرافی و مجرمانه، نبود یا کمبود امکانات آموزشی و رفاهی، نبود یا کمبود مراکز و امکانات فرهنگی، عدم انسجام و همبستگی فرهنگی در حاشیه شهرها، وجود خرده فرهنگ‌های متفاوت در حاشیه شهرها، تضاد فرهنگی حاشیه نشین‌ها، نبود برنامه‌های منسجم برای ارتقای فرهنگی حاشیه نشینان، ضعف در پایبندی به اصول و مبانی دینی و مذهبی</p>	<p>فرهنگی</p>

چالشها، معضلات و مشکلات خانوارهای زندانیان حاشیه شهر:

چهار محور اصلی برای پیشگیری اجتماعی - فرهنگی (پیشگیری از طلاق همسر زندانیان) که از تحقیقات کتابخانه ای و مصاحبه ها معین شده است عبارتند از:

- آگاهی بخشی و اصلاح باورهای دینی
- مدیریت نیازها
- توانمندی فردی و اجتماعی
- تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی

باتوجه به چهار محور اصلی مشکلات خانواده های زندانیان حاشیه شهر و با استخراج موارد مرتبط از طریق ازمون دلفی ، و همچنین مرحله وقوع جرم از مولفه های شناسایی فوق الذکر ، مواردی به عنوان مشکلات حاشیه شهر که ارتباط مستقیم به این خانواده ها دارد مستخرج گردید.

لذا با بررسی معضلات و مسائل مربوط به خانواده زندانیان و همچنین مشکلات موجود در حاشیه شهر، می توان موارد مورد نیاز به تدقیق و بررسی را که در قالب مصاحبه های انجام گرفته و همچنین مطالعات کتابخانه ای که پیش از این به آن اشاره نمود در قالب جدول زیر ارائه گردید . موارد ذکر شده در کنار چالش ها ، معضلات و مشکلات خانواده های زندانیان حاشیه شهر به راه کار های عملی انجام شده در طی سال های اخیر و یا روش های پیشنهادی خبرگان و دست اندرکاران می پردازد.

راهکارهای مورد نظر نخست برای نهادهای درگیر که عبارتند از : سازمان زندانها ، انجمن حمایت از زندانیان ، کمیته امداد امام خمینی ، سازمان بهزیستی ، صندوق های قرض الحسنه ، بانکها ، آموزش و پرورش ، سازمانهای مردم نهاد همچنین در میان نهاد های درگیر این موضوع مانند شورای شهر و شهرداریها ، و به ویژه نهادهایی که ساختار داوطلبانه و بسیار کم هزینه دارند که مشارکت آن ها مهمترین راههای کنترل وضعیت است و باید مورد توجه قرار گیرد.

معضلات و مشکلات خانواده زندانیان با توجه به مولفه های حاشیه شهر	محور اصلی برای پیشگیری	راهکارها
ضعف در پایبندی به اصول و مبانی دینی و مذهبی	آگاهی بخشی و اصلاح باورهای دینی	اصلاح نگرش ، تقویت باورهای دینی و مذهبی و افزایش آگاهی های عمومی در حوزه دستورات دینی از طریق مساجد و مراکز آموزشی و فرهنگی
نداشتن مهارتهای زندگی در بین افراد و خانواده ها در حاشیه شهر، نبود برنامه های منسجم برای ارتقا ءفرهنگی حاشیه نشینان	توانمندی فردی و اجتماعی	توجه ویژه به استفاده از ظرفیت مساجد،مراکز فرهنگی و آموزشی و پایگاههای بسیج در حاشیه شهر جهت آموزش و ارتقاء دانش ،آگاهی،فرهنگ و مهارتهای زندگی خانواده زندانیان
مشکلات مالی و اقتصادی خانواده زندانیان در حاشیه شهر،برقراری تمهیدات لازم در جهت بهبود کیفیت زندگی ، حمایت از زنان سرپرست خانواده	توانمندی فردی و اجتماعی	توانمند سازی اقتصادی از طریق آموزش و مهارت افزایی با توجه به وجود کارخانه های صنعتی در حاشیه شهر و از طرفی رشد جمعیت در این منطقه در زمینه خود کفایی اقتصادی خانواده زندانیان، چنانچه ساز و کاری تدبیر شود برای همسران زندانیان که توان کار و استعداد کار کردن دارند که بخشی از نیروی کار خدماتی و صنعتی شهر به این گروه اختصاص پیدا کند و مشاغل پایدار و سیستمی برای این

<p>گروه در نظر گرفته شود می تواند مثر ثمر باشد.</p>		
<p>خود کفایی اقتصادی خانواده: ایجاد مراکز حرفه آموزی و یادگیری مشاغل برای همسر زندانیان جویای کار در مناطق حاشیه شهر.</p>		
<p>ایجاد اشتغال خانگی برای همسر زندانیان که دارای فرزند خردسال هستند.</p>		
<p>در حوزه درمان به شدت خانواده زندانیان نیازمند هستند و چنانچه تعدادی از مراکز درمانی به این قشر اختصاص یابد کمک شایانی به این افراد خواهد شد.</p>	<p>مدیریت نیازها</p>	<p>مشکلات بهداشتی و درمانی، کمبود خدمات زیر ساختی در حاشیه شهر</p>
<p>تامین امنیت روانی و اجتماعی در حاشیه شهر فعالیت بسیج، فراگاه برونسی و سایر دستگاهها و استفاده از ظرفیت یگانهای آموزش بسیج جهت همکاری با کلانتری های حاشیه شهر در جهت برقراری نظم و امنیت و برخورد با ارازل و اوباش</p>	<p>تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی</p>	<p>ضعف عملکرد نهادهای مرتبط در موضوع خانواده در حاشیه شهر و نبودکنترل و نظارت کافی در مناطق حاشیه نشینی</p>
<p>تغییر نگاه از مجرم به آسیب دیدگان اجتماعی در مورد کودکان با رویکرد حمایت محور و بازگرداندن آنها به آغوش جامعه (مجتمع حمایتی- قضایی شوق زندگی)</p>	<p>تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی</p>	<p>نگاه مجرمانه به کودکان در حاشیه شهر،ضعف آگاهی های اجتماعی</p>
<p>ایجاد امید از طریق ارتقای سرمایه های اجتماعی حاشیه شهر و معرفی نخبگان و سرپرستان خانوار موفق از بانوان</p>	<p>تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی</p>	<p>بی انگیزگی و عدم امید به آینده ،وجود زمینه و قابلیت رشد آسیب های اجتماعی</p>
<p>برگزاری دوره های آموزشی مختلف فرهنگی و آموزشی (آشنایی با آسیب های فضای مجازی ،پیشگیری از طلاق ،پیشگیری از اعتیاد،پیشگیری از بیماریهای واگیردار)کلاسهای فنی و حرفه ای ،مشاوره</p>	<p>توانمندی فردی و اجتماعی</p>	<p>نبود یا کمبود امکانات آموزشی و رفاهی</p>

<p>و روانشناسی و خدمات مختلف در حوزه کاهش آسیب ها طراحی و به صورت گروهی و انفرادی اجرا شود .</p>		
<p>ارائه تسهیلات بیشتر برای ملاقات و تلفن و مرخصی زندانیان جهت استحکام بنیان خانواده و حفظ فضای عاطفی بین اعضاء خانواده</p>	<p>تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی</p>	
<p>استفاده از ظرفیت و توان معتمدین و بزرگان محلات خصوصا شوراها و...در رفع و حل و فصل کلیه مشکلات عنوان شده</p>	<p>تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی</p>	<p>جایگزینی برخی از ضد ارزش ها به جای ارزش های فرهنگی</p>
<p>ایجاد بستر های لازم و تشویق و ترغیب اقشار دانشگاهی ،روحانیت ،اشخاص ذی نفوذ،سازمانهای دولتی و عمومی جامعه خیرین ،سازمانهای مردم نهاد (سمن ها) برای خدمت رسانی هرچه بیشتر به خانواده زندانیان</p>	<p>تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی</p>	
<p>استفاده از مشاوران و مددکاران خبره و باسواد و کار آزموده جهت بررسی مشکلات همسر زندانیان و شناسایی و حمایت مادی و معنوی آنان و همچنین شناسایی و درمان زنان آسیب دیده</p>	<p>تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی</p>	<p>ضعف آگاهیهای اجتماعی</p>
<p>پرکردن اوقات فراغت خانواده زندانیان در حاشیه شهر با برنامه های مفید فرهنگی ،ورزشی ،علمی،دینی و....</p>	<p>تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی</p>	<p>نبود یا کمبود مراکز فرهنگی رفاهی</p>
<p>حمایت نهادهای مدنی و ارائه حمایت های حقوقی ،مشاوره روانی و پزشکی و حتی در موارد ضروری حمایت های مادی ،</p>	<p>تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی</p>	<p>عدم اطلاع کافی مردم نسبت به قوانین و مقررات</p>

نقش به سزایی در کاهش عوارض سوء زندان بر خانواده و جامعه دارد .		
نقش رسانه ها: رسانه ها در زمینه تغییر نگرش جامعه نسبت به زندان می تواند نقش تعیین کننده ای داشته باشد ..	تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی	نبود برنامه های منسجم برای ارتقاء فرهنگی
زندانیان جرایم غیر عمد و سایر زندانیان به شرط داشتن شرایط به بند باز اعزام گردند. استفاده از خدمات ارفاقی قضائی و مجازات های جایگزین حبس مانند پابند الکترونیک	تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی	عدم اهتمام ضابطان و ماموران قضایی
ارتقاء دانش و آگاهی شهروندان در خصوص حقوق و تکالیف خود و احترام به حقوق دیگران و آثار و تبعات آن از طریق آموزش های همگانی به مردم با استفاده از ظرفیت رسانه ای جمعی و فضای مجازی	توانمندی فردی و اجتماعی	نبود برنامه های منسجم برای ارتقاء فرهنگی
توانمند سازی خانواده: کوشش برای تقویت اعتماد به نفس، ارائه خدمات مشاوره ای ، تامین معاش خانواده ها ، کمک به رفت آمد به زندانهای دور از شهر، کوشش برای تغییر نگرش به خانواده زندانی		
تخصیص بودجه دولتی به انجمن حمایت از زندانیان – تعامل سازمانها و ادارات اعم از دولتی و غیردولتی با انجمن حمایت از زندانیان	تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی	کمبود خدمات زیر بنایی
اعمال مجازات متناسب با وضعیت روحی و جسمی برای زنان		
تعیین موافقت قطعی در زمینه انواع تشویق ها و امکانات که می توان در این طرح به خدمت گرفت	تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی	تعلل و تاخیر در تعقیب مجرم

استفاده از طرح های خود اشتغالی ویژه بانوان دارای مهارت خود اشتغالی با همکاری شهرداری مشهد	توانمندی فردی و اجتماعی	نبود کار آفرینی و توانمند سازی حاشیه نشینی
استفاده از ظرفیت موجود در سازمان فنی حرفه ای در جهت آموزش مهارت های لازم جامعه هدف		

نتیجه گیری

انسان موجودی اجتماعی است و این خصلت در وی جنبه ذاتی و فطری دارد. در اجتماع زیستن بر خلاف سایر خصلتهای فطری انسان نیاز به آموزش مهارتهای خاص دارد. در جامعه ای که مهارت هایی چون احترام به حقوق دیگران، همدلی، مسئولیت، مهارتهای زندگی نهادینه نشده باشد، هرگز نمی توان اجرای قانون را در آن تضمین نمود چرا که آموزش مهارتها به ویژه مهارت های اجتماعی شرط لازم قانونمندی یک جامعه است. گاه آسیب های اجتماعی باعث زندانی شدن فرد می شود و گاه زندان باعث آسیب های اجتماعی میشود. مجازات زندان اگر چه به عنوان یک راهکار برای اصلاح، درمان، پیشگیری و رعایت عدالت در جامعه در مواجهه با قانون شکنان و مجرمان پذیرفته شده است اما آسیب های ناشی از آن، خانواده زندنی را در ردیف قربانیان واقعی جرم قرار می دهد و زندانی شدن یک پدر یا مادر تبعات منفی زیادی دارد. ابعاد تاثیر زندانی شدن افراد بر خانواده و جامعه شامل ابعاد فردی، خانوادگی، فرهنگی، اقتصادی، و اجتماعی است و شدت و ضعف آنها به عوامل مختلف مانند نوع جرم زندانی، مدت محکومیت و یا فقدان ارگان حمایتی و نیز نوع برخورد جامعه با زندانی و خانواده او بستگی دارد و مسئله طرد اجتماعی و برچسب زنی از شایع ترین رویکرد ها در مورد زندانی و خانواده اوست. آموزش، تسهیل ارتباط مستمر زندانی با خانواده و با جهان بیرون، اصلاح نگرش، تقویت باورهای دینی و مذهبی، افزایش آگاهی های عمومی در حوزه دستورات دینی از طریق مساجد، توانمند سازی اقتصادی از طریق آموزش و مهارت افزایی و تغییر نگاه از مجرم به آسیب دیدگان اجتماعی در مورد کودکان با رویکرد حمایت محور و بازگرداندن آنها به آغوش جامعه از عوامل موثر بر تقلیل پیامدهای منفی زندانی شدن فرد بر خانواده است. راهکارهای پیشنهادی به عنوان بخشی از راهکارهای کاهش پیامدهای منفی زندان بر خانواده و جامعه می باشد همچنین رسانه ها در اصلاح نگرش جامعه به مسئله جرم، زندان، خانواده زندانی و شیوه کنترل جرم، در ذهنیت مردم و مدیران نقش تعیین کننده دارند.

منابع

قرآن کریم

آیین نامه اجرایی سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰/۰۳/۲۸ رئیس قوه قضائیه

باقی. عمادالدین، "پیامد های زندانی شدن بر خانواده زندانیان"، پاییز ۱۳۹۶

براتی. حانیه، "بررسی مسائل و مشکلات حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی در مشهد"، ۱۳۹۵

بهرامی رسایی. مهری، "زندان و آثار زیان بار آن بر خانواده زندانیان"، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس، ۱۳۹۶

حسن زاده. پیمان، "مبانی حقوق جرم شناسی صدور حکم طلاق در موارد حبس زوج"، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق خانواده، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، ۱۴۰۰

رشیدیان. علی رضا، هژبرالساداتی. هانیه، شیخ الاسلامی. عباس، قربانی. محمود، "مدل مفهومی عوامل موثر بر کاهش جرم در حاشیه شهر"، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۸۸، تابستان ۱۳۹۹

عبداللهی. علی، "راهکارهای پیشگیری از طلاق در آموزه های فقهی و اخلاقی"، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه علوم رضوی، ۱۴۰۰

عباس ولدی. محسن، "پانزده نکته درباره انتخاب همسر"، تهران: انتشارات معناگرا، ۱۳۹۵

کلینی. محمد بن یعقوبی، "اصول کافی". ترجمه صادق حسن زاده، تهران: نشر قائم آل محمد، ۱۳۸۵

محمدنسل. غلامرضا، "کلیات پیشگیری از جرم"، انتشارات میزان، ۱۴۰۰

نهادندی. علی، "فرهنگ خدمت رسانی"، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۸۲

نیشابوری. سید علی اکبر، "کتاب سخنرانی های استاد رفیعی"، انتشارات صالحان، ۱۳۹۲

وائلی. احمد، "احکام زندان در اسلام". ترجمه محمد حسن بکایی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۸